

LITERATURE, SOCIETY, INDIVIDUAL. THE EXTERNAL WORLD REFLECTED INTO FICTION

LITTÉRATURE, SOCIÉTÉ, INDIVIDU. LE MONDE EXTÉRIEUR FIGURÉ DANS L'UNIVERS LIVRESQUE

LITERATURĂ, SOCIETATE, INDIVID. LUMEA EXTERIOARĂ REFLECTATĂ LIVRESC

Sanda PĂDUREȚU, Angelica CĂPRARU,
Departamentul de Limbi Moderne și Comunicare
Facultatea de Construcții de Mașini
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Bd. Muncii, 103-105, 400641 Cluj-Napoca, România
Sanda.Paduretu@lang.utcluj.ro
Angelica.Capraru@lang.utcluj.ro

Abstract

The research in this study continues to look at how the early novel genre seeks its literary status (and how this is obtained), by also pointing out how it occurs in particular situations of presence or absence of a programmatic way to conceive it, understood as a theoretical consciousness of an explicit poetics. After the analysis, the fragments that illustrate the intertextuality phenomenon as well as the context, message, contact or narrative codes are grouped together under the widened formula of some of the "worlds of the novel". The aim was to crystallize a gender poetics and a phenomenon of intertextuality by switching from general to particular, so that the case study emerges as the most applied part of this analysis.

Rezumat

Miza cercetării din acest studiu continuă să urmărească modul în care genul romanesc incipient își caută statutul literar (și cum îl obține), punctând de asemenea felul în care survine acesta în situațiile particulare de prezență sau absență a unui mod programatic de a-l concepe, înțeleasă drept conștiință teoretizantă a unei poetici explicite. În urma analizei, sunt grupate fragmentele care ilustrează în modul cel mai relevant atât fenomenul intertextualității, cât și tranzactarea contextului, a mesajului, a contactului, a codurilor narative sub formula lărgită a unor "lumi" romanești. S-a urmărit cristalizarea unei poetici a genului și a unui fenomen al intertextualității prin trecerea de la general la particular, astfel încât studiul de caz reprezintă partea cea mai aplicată a acestei analize.

Résumé

L'enjeu de la recherche comprise dans cette étude continue à suivre la modalité selon laquelle le genre romanesque naissant cherche son statut littéraire (et l'obtient), mettant également en exergue la manière où celui-ci survient dans les situations particulières de présence ou d'absence d'un mode programmatique de sa conception, compris en tant que conscience qui théorise une poétique explicite. À la suite de l'analyse, on regroupe les fragments qui illustrent d'une manière pertinente le phénomène de l'intertextualité, de même que la connivence du contexte,

du message, du contrat, des codes narratifs sous la formule plus élargie des « mondes » romanesques. Le but en a été la cristallisation d'une poétique du genre et d'un phénomène de l'intertextualité par le passage du général au particulier, de façon que l'étude de cas représente la partie la plus appliquée de cette analyse.

Keywords: *theory, explicit poetics, worlds of the novel, intertextuality, general and particular*

Cuvinte cheie: *teoretizare, poetică explicită, lumi românești, intertextualitate, general și particular*

Mots-clés: *théorisation, poétique explicite, mondes romanesques, intertextualité, général et particulier*

Societatea și cultura sunt indisolubil legate una de cealaltă, orice cultură aparținând unei societăți. Individul, ca parte a unui sistem, va acționa, gândi și simți în raport cu sistemul cultural căruia îi aparține. Fiecare cultură dispune de reprezentări sociale diverse pentru toate aspectele diferite ale realității. Atât cultura, cât și reprezentările sociale permit înțelegerea felului în care indivizii dau un sens realității exterioare, fiind compuse din elemente asemănătoare, deși definite diferit. Stabilirea unui raport „literatură și societate“ se bazează pe ideea de literatură ca expresie sau reflectare a realităților culturale și sociale. Ideea de interdependență dintre cultură și societate apare ca o reflecție critică asupra societății.

Realitatea istorico-literară reține faptul că pentru primii noștri romancieri tocmai activitatea literară reprezenta o acoladă a existenței lor. De fapt, ei scriau texte pentru foarte multe destinații, a căror simplă enumerare este deconcertantă: beletristică, ziatistică, teatru, narațiuni de inspirație istorică, uneori versuri, critică și istorie literară, programe, studii biografice și autobiografii, informații bibliografice și culturale, memorialistică, traduceri, prelucrări și scrieri sociale.

Locul comun al analizei scriiturii autorilor pașoptiști enunță invariabil că, deși acesta denotă însușiri literare, romancierii începuturilor pot fi considerați în esență niște amatori, cu o proză îmbibată de costumbrism, cu predilecția lor pentru a reda scene caracteristice de viață și moravuri scrutate malițios: “impulsul creator nu are o motivație literară, ci ține mai curând de un soi de curiozitate etnografică, înteițită, ca la toți cei reveniți din lumea civilizată, de impactul euforic al redescoperirii țării”.¹ Deși sunt ideologi elocvenți, cu o gândire tipologic antitetică, imaginația lor creatoare are un curs previzibil și doar reflecția ironică salvează pe alocuri compozițiile lor de căderea în politică sau oratorie. Le este peste puteri să nu cedeze tentației politice și observațiile generale “îneacă repede orice început de plutire”.²

Istoria literară îi celebrează ca părinți intemeietori, sacralizați de legendă, dar contribuția lor literară este devorată de extraliterar, și - raportându-ne la romanele pe care le scriu - acestea se sfârșesc fără a fi început cu adevărat, pierzându-se în digresiuni ideologice.

Dacă ne îndreptăm atenția asupra a două fragmente, ambele aparținând lui Ion Ghica, putem observa cum discursul protagonistului romanului [*Istoria lui Alecu*] pare a fi preluat direct din *Convorbirile economice* ale aceluiași autor, unde tratase rând pe rând munca, creditul, împrumuturile statului, proprietatea, industria, finanțele sau Bucureștiul industrial și politic.

„Să ne gândim puțin împreună ca să vedem, noi, românii, ce suntem și ce am putea fi. [...] Am pus băiatul la școală însemnează în gura celor mai mulți părinți: l-am scos din rândul muncitorilor; când va fi mare, va ședeă tolănit pe canapea, va fuma toată ziua țigară, se va plimba ziua și noaptea în trăsură, picior peste picior, și va scrie pe petițiunile nenorociților împričinați: “Se va face cele de cuviință potrivit legilor în vigoare”; băiatul meu va trăi din casa visteriei [...] Mai toți părinții care trimit copii lor la școală îi trimit acolo cu gându de a-i face funcționari; dacă

¹ NEGRICI, Eugen, *Iluziile literaturii române*, Editura Cartea Românească, București, 2008, p. 54

² *Ibid.*

izbutesc a-i ține doi sau trei ani la Paris, cred că le-au asigurat un viitor de boier mare. Când copii vin în vârstă, părinții aleargă, cer, strigă, se roagă, intrigă până ce le procură o slujbă sau o speranță de slujbă; nu se gândesc nicidecum la neodihna, la bătaia de inimă și la umilințele ce le pregătesc; nu știu ce pâine amară le frământă, sustrăgându-i de la condițiunea în care s-au născut și au crescut, de la condițiunea modestă după care mai târziu cei mai mulți au să ofteze greu! Părinți care vă iubiți copiii, (...) nu-i aruncați în prăpastia cancelariilor; căci acolo nu este nici renume, nici avere; nu este nici liniștea sufletului, nici mulțumirea inimei; acolo ispita se află neconținut în luptă cu conștiința, luptă în care cei mai mulți cad, căci nu au dobândit în educațiunea ce li s-a dat puterea morală trebuincioasă ca să iasă învingători”.

„(...) și nu găsești un tînăr care să voiască a se face arendaș sau negustor, cîți alți tineri săraci n-ar trăi pe lîngă ei ca isprăvniceii ori ca calfe. Aceste stări sunt cu totul lăsate streinilor care rîd de nesocotința noastră. Înțeleagă toți odată că omul face slujba, omul o cinstește, o rădică și-i dă rang. Înțeleagă rumîinii că un negustor care mărește prin creditul său relațiile țării noastre cu celelalte neamuri, un arendaș carele exploatează bine pămîntul, care face bucate multe, care îmbunătățează felul semînțeiși aduce capitalurile streine în țară, este mult mai folositor decît un boier mai nevrednic, cum avem o mulțime. S-a înmulțit în țara noastră atît de întinsă, atît de bogată, unde sunt atît de puține brațe, unde fiecare inteligență ar putea găsi ceva de exploatat, s-a înmulțit o populație de tineri neproducători și paraziți, pe care sărăcia cea mai înspăimîntătoare nu-i poate tămădui de fumurile și de mîndria care îi roade. Pilda acelor ce se fac milionști dacă scarmănă cîțiva ani pămîntul nu-i zguduie nicidecum din letargia în care zac, se mulțumesc a trăi pe capitaluri ce vor face cînd vor apuca o slujbă. În țara noastră fiecare se poate face capitalist mare în puțini ani, cu un plug bun pe un cîmp întins. Un bun agricultor poate să aibă echipajuri, palat mare și stima compatrioților săi.” Astfel se explică această interferență a stilurilor care le este adesea imputată; ea reprezintă un reflex de “ecologie literară”³, care îi face să își refolesească textele, uneori pe fragmente foarte mici (după cum am demonstrat prin exemplul de mai sus), altele mai lungi. Este și cazul celebrei și mult-analizatei digresiuni a lui Kogălniceanu din *Tainele inimei*, în care, din dorința de a explicita în exces pe toate planurile, autorul introduce o adevărată cuvîntare care se întinde pe mai multe pagini. Pe întinderea acestui spațiu el își explicitează crezul („n-am fost contrar ideilor și civilizației străine”, „politica noastră nu trebuie să fie în cheștiile din afară”, „să răspîndim luminile și bunăstarea materială în clasele de jos”, „să îmbunătățim agricultura și creșterea vitelor”), oferind elemente din biografia proprie („am crescut și trăit o mare parte a tineretelor mele în acele țări care stau în capul Europei”, „am îmblat toate țările, am trăit cu luxul celor mari și cu lipsa celor mici”, „am studiat Franția supt rigatul lui Ludovic-Filip”)⁴. Liviu Papadima remarcă adresările indirecte prin care Kogălniceanu anunță sau concluzionează astfel de digresii și le definește drept „forma predilectă de verbalizare a ploconelilor în fața cititorilor”. Cunoscându-și tehnica cu care operează, autorul obișnuiește să-și ceară scuze pentru ceea ce consideră a fi abateri de la îndatoririle sale, de la cerința de a ține firul narațiunii, de la presupusele norme de conduită verbală scriitoricească, între care nu se înscriu digresiunile sau *speech*-urile, după cum singur le cataloghează. „Kogălniceanu în special joacă rolul păcătosului veșnic pocăit, ce calcă în permanență alături de drum, luându-și apoi seama și făcând *mea culpa*”⁵. Pe lângă anunțarea digresiunii („fie-mi iertat aice o mică digresie”) și invocarea penitenței auctoriale („cetitorii mei binevoiască a-mi ierta acest speech, cum zic englezii, adecă românește acest mic cuvînt ieșit din șirul romanului”), el invocă intertextual prestigiul literar al lui Eugène Sue. Micul curs de poetică a romanului prezentat în *Tainele inimei* este ilustrativ pentru funcția moralizatoare cu care autorul român investeste acest gen literar: „Cursurile însă de moral nu plac astăzi; de aceea

³ SUTER, Patrick, *Le journal et les Lettres. La presse dans l'oeuvre: vers une écologie littéraire*, Mētis Presses, Genève, 2010

⁴ KOGĂLNICEANU, Mihail, *Tainele inimei*, în CAZIMIR, Șt. (ed.), *op.cit.*, p. 40-44

⁵ PAPANIMA, Liviu, *Literatură și comunicare. Relația autor – cititor în proza pașoptistă și postpașoptistă*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 233

moralistii în secolul sunt siliți ca spițerii a polei hapurile ce vroiesc a da bolnavilor. Spre a mă tălmăci mai bine, și ca să întru în gustul cititorilor mei, voi lua de pildă un scriitor străin. Când vestitul Eugène Sue au vroit a interesa clasele bogate în favorul claselor muncitoare, el n-au făcut o carte de moral, ci s-au slujit de un roman; el au scris *Tainele Parisului*. Așa și mie fie-mi iertat, între descrierea confetăriei lui Felix și o declarație de amor, a văzice două cuvinte în contra maniei ce avem de a ni se întipări numai modele rele și abuzurile străine (...).⁶

Printre modelele culturale recurente ale romancierilor noștri se aflau și manualele de retorică, al căror studiu făcea parte, după cum văzut, din parcursul intelectual fundamental. Iată ce spunea Simeon MARCOVICI (1980), în cursul său, referitor la rolul digresiilor în cadrul oricărei compoziții:

„Aci este locul să vorbim și pentru digresii. Dubt această numire se înțelege niște bucăți al cuvântării sau a verice altei mai întinse compuneri, în care să tratează lucruri ce par a nu avea d-a dreptul legare cu subiectul, dar care merg cu chip pieziș spre scopul cel adevărat al oratorului. (...) digresiile au izvorât din ușurința, din nestatornicia și din curiozitatea duhului omenesc. O compunere care ar merge spre sfârșitul său prin drumul cel mai drept și mai grabnic ajunge de multe ori a fi monotonă și ostenitoare; cititorul întocmai ca călătorul dorește felurimea ca să-i ție neclintită curiozitatea și luarea-aminte. (...) Vom adăuga despre digresii că oratorul trebuie să le prevadă în planul său și să le închipuiască din vreme, ca să le așeze după orânduială și să le tracteze după cuviință”.⁷

Acest principiu a lui “nu aruncăm, ci refolosim”, conferă particularitatea literaturii perioadei, fie prin mutarea literaturii în textele non-literare, sau prin reflexul invers. Rapelul cultural la ceea ce este exterior scriiturii românești vine în întâmpinarea permenentei nevoi de argumente. Pentru acești pionieri ai genului, literatura occidentală nu prezintă soluții ficționale, ci este invocată ca depozitar al istoricului, al modelului cultural al Memoriei, de care am văzut că sunt atât de pătrunși.

Raportul presă-literatură în proza pașoptistă vorbește pe de o parte despre porozitatea genurilor, iar pe de alta, ilustrează faptul că în această etapă a scrisului, pentru ei nu limbajul creează ficțiunea, ci reflexul este unul de sens contrar; de unde și multitudinea secvențelor considerate astăzi drept eșuate din punct de vedere estetic.

Și scriitura lui George Baronzi este contaminată de diversele sale îndeletniciri culturale (volume de versuri, comedii, drame, nuvele, romane, articole în ziarele timpului). Stilul gazetăresc este imprimat în anumite fragmente *Misterelor* sale:

„Dar întrebați-mă: am putea oare să fim niște cetățeni onești, mulțumindu-ne să trăim cu munca noastră, fără a alerga dupe ambițiuni seci și derăpănătoare?... Ce vorbă! De multe ori am vrea să muncim, dar munca ni se refuză; dacă te cerci să ceri un post, ești un mizerabil, un om fără principie, care dezertezi într-o tabără și vii într-alta; să ceri nu ești făcut, și nici că-ți dă cineva; de avut n-ai nimic; să sperii ceva, nu ți-e iertat, și trebuie dar să pieri sau cercă-te să faci altfel, cercă-te să faci ceea ce nu place societății sau legilor, numai ca să te supui acestei necesități imperioase a naturei, care-ți strigă neconținut că trebuie să trăiești, fie și cu orice preț, și să vezi atunci cum intervine societatea și cu legile ei, dar nu ca să te mângâie în mizeria ta, nu ca să-ți dea vrun ajutor, ci ca să-ți dea, una anatema ei, batjocura ei, și cele de-al doile, ca să-ți arate temnița sau ocna! Fii bun, fii onest, fii drept, fii virtuos, dar să mori de foame, dar să nu ceri nimic, căci atunci pierzi prețul meritului tău; răsplata e numai în cer, pedeapsa e și acolo și pe pământ. Dacă virtutea se răsplătește în cer, pentru ce și păcatele nu se pedepsesc numai acolo? Dar nu, aci e numai pedeapsa fără răsplată, acolo e și una și alta; totdeauna răul îndoit decât binele.”⁸

⁶ KOGĂLNICEANU, Mihail, *Tainele inimii*, în *op.cit.*, p.44

⁷ MARCOVICI, Simeon, *Curs de retorică* (1834) în *Retorică românească. Antologie*, Editura Minerva, București, 1980, p.110-111

⁸ BARONZI, George, *Misterele Bucureștilor*, în Șt. Cazimir (ed.), *op.cit.*, p.306

În romanul lui Ion Ghica, pentru un tânăr idealist, jurnalismul reprezintă refugiul unei profesii de credință. Idealurile par a fi întotdeauna prezentate prin recursul la aceeași tehnică: întrebări retorice, patetism, cuvinte alese, înălțătoare, dar dublate autoironic. “Reciclarea” non-literarului nu ocolește reutilizarea fragmentelor marcate stilistic de retorismul politic al epocii. În plus, pentru a le contracara efectul naiv și a le evidenția neadecvarea la realitate, imediat după momentul expozitiv, sunt introduse într-un raport antitetic („deși la noi era piste puțină pentru un cap serios a visa o asemenea influență prin jurnalistică, dar pentru mine era un ideal”). Poziționarea în oglindă a acestui fragment românesc cu un text jurnalistic publicat de Kogălniceanu în „România literară” relevă felul în care este juxtapus și pus în dialog ficționalul cu non-ficționalul: „A fi jurnalist fusese multă vreme unul din visele mele cele mai plăcute; totdeauna râvnisem la acei ce pot pune o comunicație de toate zilele și sistematică între gândirea lor și gândirea unui popul întreg. Mi se părea un ce frumos a-și lua inspirațiile sale în trebuințele unui neam, a fi organul sentimentelor înalte și al plângerilor drepte, a priveghea asupra drepturilor țării și a sprijini o politică dreaptă, a da o impulsie literaturii, artelor, economiei, a nu lăsa să treacă nimic necernut prin duhul său, a lucra asupra unei lumi întregi prin glume, prin critică; a însemna toate prefacerile, toate schimbările globului zi cu zi, ceas cu ceas. Acestea toate nu sunt ele în stare d-a aprinde capul unui tânăr, de a-i sătura ambiția, cât de mare și cât de nesățioasă fie? Și deși la noi era piste puțină pentru un cap serios a visa o asemenea influență prin jurnalistică, dar pentru mine era un ideal de care nădăjduiam să mă apropiu din ce în ce mai mult fără d-a-l putea ajunge vreodată.”

„[...] Unul din organele cele mai principale ale opiniei publice este presa în general, și presa periodică sau jurnalismul în special. Presa este ehul prelungit al graiului omenesc, este tribuna în care glasul mulțimei resonă până la marginile lumii civilizate; prin presă tot ce se zice, tot ce se descopere în vreo parte a lumii se răspândește pe toată întinderea globului și se face proprietatea omenirii întregi. (...)” ea lucrează a unii popoarele prin legătura puternică a ideilor; (...) ea zguduie și surpă în fiecare zi vechea barieră a urelor naționale și pregătește așa triumful fraternității universale, care, într-o zi viitoare, are a face din tot neamul omenesc o singură familie mare”.

Patrick SUTER subliniază⁹ că jurnalul nu este decât un mozaic insuficient, care juxtapune părțile componente mai mult decât le pune în relație. Treptat, literatura a trebuit să inventeze alte modalități de a asambla textele lumii. Deocamdată, în etapa “copilăriei” genului românesc din literatura noastră, aceste structuri inedite care convoacă fragmente din presă (sau aparținând altor instanțe extra-literare), oglindesc de fapt pauperitatea procedurilor pe care autorii noștri le aveau la îndemână. Recursul mediatic prezintă simulacre, această asamblare a textelor în noul gen românesc ridică din nou problema textualității, incluzând balanța dintre ciclurile ecologice utilizate. Ordonarea diferită a fragmentelor care propun variate discursuri despre cotidian (cum sunt fragmentele de texte din presa vremii) în maniera în care acestea să dialogheze unele cu altele și să își răspundă cu un ecou în planul literaturii este, la momentul pașoptist, marcată de numeroase disonanțe. Diferitele tipuri de relații simetrice care stabilesc legături între fragmentele amprentate de contextele multiple din interiorului textului românesc sunt aduse împreună de către autori în ideea de a forma un tot organic. În această etapă unitatea este una ideologică, nu estetică, inserțiile prezentate mai sus conferind eterogenitate textului. Reținem statutul privilegiat pe care presa continuă să îl dețină în acest asamblaj, ceea ce face ca cititorul modern să o reperateze fără dubiu ca fiind non-literară, intuind faptul că nu aparține lumii cărții și exilând-o în categoria limbajului publicistic sau a literaturii de masă.

Tot la Ion Ghica găsim - în ironia reflectată de alegerea numelui gazetei la care scria protagonistul - o aluzie la puzderia de jurnale cu nume ce fac prea mult uz de termeni precum patrie, țară, popor, neam, dar și la situația Principatelor, aflate sub suzeranitatea a două imperii (rus și otoman), dar și la existența cenzurii și a criteriilor absurde ale acesteia: „În seanța (=ședința) din duminica următoare, una din dezbaterile noastre fu titlul gazetei. Unul propunea a-l numi Dacia, altul Romania, altul popularul, altul Pământeanul, Steagul, Propășirea ș.a., câte în lume și în soare,

⁹ SUTER, Patrick *op.cit.*, p.127

dar toate aceste numiri fură depărtate ca niște simboluri primejdioase pentru existența gazetei și pentru odihna imperiurilor vecine (...) hotărâram dar firește să-l numim Racu, jurnal nefolositor, bun pentru persoanele care nu iubesc a călători prea iute.”¹⁰

Intuind rolul programatic al primului său articol, Alecu Șoricescu dă frâu liber ironiei la adresa prefețelor, a “cuvintelor ale redactorilor”, a articolelor programatice ce împânzeau presa vremii. Ca reacție de semn contrar, al lui este alcătuit într-un spirit de cumișenie reformistă: „Programul unei gazete sau unei întreprinderi este o scriere care de multe ori are cea mai mare înrâurire asupra izbândeii; de aceea să obișnuiesc cei mai mulți de fâgăduiesc marea cu sarea; ca să tragă mușterii, fâgăduiesc să mulțumească toate gusturile, toate caprițiile, toate trebuințele. Eu, ca să mă conform cu tilul gazetei, luasem un drum cu totul din împotrivă; programul meu făcea o mare laudă tuturor lucrurilor de care nu va putea tracta din pricini binecuvântate și sfârșea printr-o invocație către abonați, poftindu-i a trimite regulat câte un galben pe an, fâgăduindu-le că numai hărtia face zece lei la băcan și încredințându-i că, dacă n-am putea da articole, vom umplea-o cu puncturi de sus până jos”.¹¹

Tonul este didactic, sub convenția narațiunii se ascunde aici foarte puțină invenție și foarte multă observație socială directă:

„Trecuse un an de zile după debutul meu în cariera politică, lucram tot fără leafă, mai mulți ciraci¹² se succedară în postul care mi-era destinat, dar mesenul¹³ meu invoca spre apărarea lui nenorocirea influențelor și slăbiciunile miniștrilor pentru unele dame”.¹⁴

Încercând să-i schimbe atitudinea naivă, iubita lui Alecu îi vorbește despre faptul că trăsăturile sale pozitive nu-l recomandă pentru lumea intrigantă din minister, arătându-i că, de fapt, el nu este pregătit pentru viață în general și că idealurile la care aspiră sunt simple nerozii dacă le privești cu ochii unor oameni realizați. În lumea tranziției din Țările române principiul meritocrației nu funcționează. Rețeta căpătuirii este prezentată prin antiteză, întrebările retorice abundă pentru a spori efectul, pentru a-l impresiona și a-i schimba concepția despre lume personajului celui idealist:

„Ascultă-mă, Alecule, tu ești sufletul cel mai bun, inima cea mai nobilă care poate vedea cineva, dar cu sentimentele tale, cu principiile tale, noi murim amândoi de foame, pe calea pe care ai apucat tu nu sunt vrăbii fripte. Scrii de un an la postelnicie, ții ca un nerod toată greutatea, și alții, care știi să nu calce pe scânduri putrede, merg înainte și iau leafă cu miile de lei. Nu vezi tu că poți șădea candidat pînă-i muri și nu ți-o mai face nimini leafă, dacă nu vei împleți vreo intrigă care să te impuie postelnicului. [...] Nu-ți este rușine, Alecule, om în toată firea, învățat, cu o grămadă de rude boieri mari, să nu poți tu să-ți găsești un căpătii, în vreme ce o mulțime de ticăloși, niște ciocoi proști, niște gugumani, fac ce fac și-ți vezi cu o caleașcă, cu casă la pod, mobile de mătase, ard într-o odaie cîte opt lumînări de spermanțetă într-o seară, nevestile lor, înmuiete în mătase, în dantele, catifea și giuvaeruri dau mese și soarele. Cînd cauți, ce au? Nimic, șefi de masă la vornicie sau la logofeție, cu cinci sute de lei pe lună. Dar apoi sunt oameni vrednici, întorc lumea pe degete, scote paraua din piatră.”¹⁵

Lecțiile de îmbogățire necinstită sunt spuse cu mândrie, într-un fel de competiție în care se manifestă creativitatea într-ale căpătuirii. În această horă se prind personaje de pe toate pozițiile sociale (judecători, ispravnici (ispravnic - cârmuitor al unui județ), boieri bătrâni, “oameni harnici și ciocoi buni”): „acolo fiecare își destăinuia cu fală mijloacele de îmbogățire ce a închipuit; un judecător spunea într-o seară cum găsise el mijloc să ia de la amândouă părțile și să-și ție cuvântul și către una, și către alta. Cu unul din împricinați să tocmea ca prin marafetul¹⁶ său să-l facă să-și

¹⁰ GHICA, Ion, *op.cit.*, p. 13

¹¹ *Ibid.*, p.14

¹² *cirac* - protejat, favorit

¹³ *fr.Mécène* - mecenat, protector

¹⁴ *Ibid.*, p. 10

¹⁵ *Ibid.*, p. 11

¹⁶ *marafet* - meșteșug, dibăcie

câștigate judecata, și părții protivnice să tocmea să iscălească pentru dânsa; astfel scotea anaforaua (anaforă - raport scris adresat domnitorului de către un funcționar) în favorul aceluia dintâi, și cu părerea lui dând dreptate celiilalte părți; nici unul nici altul nu putea să fie nemulțumit de dânsul, deși și unul și altul să vedea mistificați. Un ispravnic vechi povestea o dată cum închipse el să tragă din vreme în vreme câte o dajdie (dajdie - impozit, dare, bir) după la negustorii din orașul Piteștului. Când isprăvea paralele, ieșea prin târg și porunceea să se taie streșinile, sub cuvânt că aduc întuneric în prăvălii și că pot înșela pe mușterii; negustorii făcea curama¹⁷ între dânsii, îi ducea o sumă de bani și astfel își trăgea porunca înapoi. Altu, boier bătrân de la Rușii de Vede, om al vestitului Villara¹⁸, da poruncă către negustori să să răfuiască între dânsii. Pe atunci se lua zeciuală de la împliniri, și nu-i lăsa în pace decât dacă îi da o sumă destul de rătundă. Un altu, om foarte harnic și ciocoi bun, care fusese și calemgiu (calemgiu – funcționar de cancelarie) în vremea lui Caragea și pe care adesea ministru îl chema întru ajutor când avea câte o pricină anevoie; acela făcuse stare numai în trei luni pe vremea când se oprise exportăția seului. Metodul ce a întrebuințat era foarte simplu. De pildă, să înfățișa să treacă vite piste hotar. El îndată scotea la lumină porunca vorniciei, dovedea negustorului că vitele coprind seu cu dânsese și că prin urmare nu le poate lăsa să iasă. Negustorul îi făcea un folos, și așa da bilet de trecut vitele; cugetul său era foarte curat, pentru că și făcea interesul fără d-a se abate de la pruncile stăpânirei. Toți îl aplauda când dezvălea cu o elocvență de narație vrednică de mirare episoadele acestii mâncătorii. Când nu era el de față, îl lăuda ceilalți, zicând că este în stare să scoată lapte din piatră; de avea acest talent nu știu, dar din câte l-am auzit spuind, pot zice că știa foarte bine a scoate paraua din punga rumânului. Un altul, boier fălcos, făcuse stare din viței de polocon, lăsându-i pe la țărani și cerându-i boi. Știusese astfel să fure un bou pentru un ou, metodă întrebuințată mai pe urmă de mulți ispravnici plagieri; așa putea umplea un volum înșărând câte tertipuri [cu] zicerea lor tehnică am auzit destăinuie de la acei oameni. Într-un cuvânt, principiul celor ce să aduna la boier era acesta, că pe lumea aceasta fiecare își vine marfa sa; croitoru vinde haine, dulgheru cherestea și boierul iscălitura”¹⁹

În finalul fragmentului totul converge înspre ideea unei lecții însușite a necinstei, lumea aceasta în care personajul a intrat nu mai este construită din idealuri, pragmatismul său fiind exprimat prin mijloace retorice și erudiție paremiologică.

Astfel de oameni precum cei din fragmentul de mai sus doresc o lume care să le semene și pe care să o înțeleagă. Culturalizarea unui popor și emanciparea politică a unei țări le este străină, ba chiar o iau în derâdere: „(...) câteva blasfeme²⁰ asupra unor dascăli care umblă să introducă școli și asupra unor tineri cu capetele stricate în alte țări, care nu voiesc nimic mai puțin decât desființarea madelilor”^{21, 22}.

Evoluția personajului trece prin etapa “purificării” de păcatele tinereții, de simțirile sale vechi și devine ispravnic, bun gospodar, însă printr-un lanț de abuzuri reușește să-și cumpere moșie și să-și construiască conac. Finalul dezvăluie în formă concentrată noua filosofie de viață a lui Alecu; lecția înavuțirii odată învățată, este aplicată cu succes și în provincie. Noua sa personalitate s-a lepădat de idealisme, s-a purificat de păcatele credulității, a fost un bun elev la această școală a vieții: „După ce m-am purificat într-acea adunare de toate simțirile mele, de toate păcatele cele vechi, cum le numeau noii mei tovarăși, am ieșit din acea casă ispravnic. (...) Toată ambiția mea era să joc la județ rola boierului din București (...)”²³

Odată pusă în practică metoda de înavuțire, ea se multiplică progresiv, creând un mecanism în care actorii își facilitează și potentează reciproc talentul într-ale pungășilor: „Am izbutit și mi-am îmbunătățit moșia de am făcut-o ca o grădină. Moara după Dâmbovița am făcut-o cu piatră

¹⁷ curama – colectă

¹⁸ Alecu Villara – ministru de finanțe, apoi de justiție în Țara românească, în timpul domniilor regulamentare

¹⁹ *Ibid.*, p. 11

²⁰ blasfem – hulă, batjocură

²¹ madea – privilegiu

²² *Ibid.*, p. 19

²³ *Ibid.*, p. 20

cumpărată de stăpânire și cărată pentru turnu chindiii și pentru Băneasa. Zăgazu mi l-am făcut totodată cu cel de la Buftea; ș-a făcut și subțcârmuitoru meu unul tot asemenea. **Abuzul este ca bulgărele de zăpadă care să mărește rostogolindu-să.** Ca să-și facă un ministru un interes de o sută de galbeni, trebuie să se facă în țară un abuz de zece mii de galbeni, pentru că cu acel prilej fură directoru, șefu secției, ocârmuitoru²⁴, și astfel, din bute în bute, până la dorobanț²⁵ și la pârcălab²⁶”²⁷.

Dificultatea alegerii între idealurile înalte și propriul interes (exprimată printr-o exclamație patetică și un lung șir de interogații retorice) este rezolvată de către vocea imperativă a pragmatismului. Remarcăm ideea potrivit căreia societatea corupe tinerii idealști, dar e prezentă aici și autoironia la nivelul dublului limbaj, al discursului antitetice. Alecu se disculpă, explicitând idealurile care-l guvernează, dar răspunsul Sofiei este menit de-al aduce cu picioarele pe pământ, în realitatea imediată:

„- **O, doamne, Sofio! Dar n-am încercat**, cum știi prea bine, a fi folositor fraților mei, **nu le-am arătat** calea fericirii? **N-am încercat** a răsturna o sistemă de corupție, de nedreptate și de rușine? **N-am jărtfit** pentru fericirea țării mele odihnă, sănătate, stare, tot într-un cuvânt? **Nu aș fi dat** cea mai după urmă picătură de sânge pentru țara mea și pentru rumâni?

- **Ia să lăsăm neroziile astea; acum suntem oameni în toată firea, să vorbim ca oameni**”²⁸.

Paul, alter-egoul lui Pantazi Ghica din romanul *Un boem român* descrie de pe poziții democratice și revoluționare schimbările aduse de anul 1848: „Dar în o zi un zgomot ajunsese până la dânsul, un zgomot vag care prevestea o schimbare politică în fața lucrurilor... Timpul era spre revoluțiune; popoli adormiți în lunga letargie a sclavagiului se deșteptau, răsuna bazele unei societăți despotice, sfărâmau tronurile potentatilor îngâmfați și preînnoiau prin elemente libere și naționale un ordin de lucruri putrezite și vătămătoare secolilor carii pășeau spre progres cu pași de giganti. Era în 1848”. Ce voiau capii mișcării din Moldova și Valahia? „Drepturi pentru toți, frăție, justiție, căderea prerogativelor absurde și a privilegiilor vătămătoare progresului și civilizației, îmbunătățirea soartei țaranului...” Respectau trecutul pentru „paginile sale de glorie, de virtuți și de onor național”, dar cereau „viitorul liber și național, bazat pe principiurile egalității înaintea legii, al justiției și al nepărtinirii”²⁹.

Când personajele ating mult dorita bunăstare, comportamentele pe care aceasta le induce sunt preluate prin mimetism, prin raportare la condiția de a fi „om de lume”: „Sofia știa să trăiască bine. Îndată mobilase casa și seara ținea salon, și toate notabilitățile literare din București să adunau lângă tava noastră de țai. Petrecerea cea mai spirituală era la noi. Coccoanele cele mari începuseră să caute a se împrieteni cu Sofia”³⁰.

Nu numai moda șterge semnele rangurilor, ci și noile modalități de petrecere a timpului liber – jocul de cărți “democratizează” adunarea: „În casa boierului se aduna toată nobilimea și mulțime de persoane care putea sluji cauzei boierești și da parale în cărți. Să făcuse un fel de frăție între boieri și aceilalți craidoni, încât nu mai cunoșteai de era boieri ori ce. Am cunoscut într-acea casă trei frați, țigani iertați ai unui boier de la Buzău, care ajunsese și ei în slujbe și boieri”) și creează un fel de “frăție a cartofilor”: “toți mădularii adunării forma între dânșii ca o familie, să socotea datori a se sprijini unii cu alții. Acea frăție era tare și puternică, căci, deosebit de cei mai mari stâlpi ai țării, se găsea acolo oameni din toate treptele sociale și alcătuia un fel de francmasonerie”³¹.

²⁴ ocârmuitorul – aici cu sensul de ispravnic

²⁵ dorobanț - jandarm

²⁶ pârcălab – aici cu sensul de primar sau perceptor de sat

²⁷ *Ibid.*, p. 20-21

²⁸ *Ibid.*, p. 11

²⁹ GHICA, Pantazi, *Un boem român*, în *op.cit.*, p. 171

³⁰ GHICA, Ion, *[Istoria...]*, în *op.cit.*, p. 15

³¹ *Ibid.*, p. 13

Etapa transformării totale a lui Alecu, a tranziției de la tinerețea plină de idealuri la maturitatea plină de realism, realizată prin câștigul constant la jocul de cărți duce, dincolo de achiziționarea însemnelor exterioare ale bogăției („am ieșit de dimineață cu șase sute de galbeni în pungă. A doua zi aveam cai și droșcă”) la schimbarea felului în care este perceput de către ceilalți: „Toți își scotea pălăria la mine și boierii cei mari ziceau: „Ați văzut, cine ar fi socotit că omul acesta o să se îndrepteze? și mulțime de părinți îmi propunea fetile lor”.³²

Manoil, eroul romanului epistolar al lui Bolintineanu, închide acolada metamorfozelor suferite de protagoniști, în urma căreia devine “un om schimbat întru toate”. Anii petrecuți în străinătate și închinată libertinajului îl transformă într-un cinic fără pereche. Nu mai iubește nimic, nici măcar patria: „Acolo unde mi-e bine și acolo unde-mi place, acolo este patria mea, și este de prisos ca s-o iubesc, căci ea poate exista și fără iubirea mea”.³³

Relația dintre literatură și societate rămâne susceptibilă la diferite interpretări, datorită naturii complexe a celor două concepte.

Bibliografie

- BARONZI, George, *Misterele Bucureștilor*, în *Pionierii romanului românesc, antologie, text stabilit, note și prefață de Șt. Cazimir*, Editura Pentru Literatură, București, 1962.
- BOLINTINEANU, Dimitrie, *Manoil*, în *Pionierii romanului românesc, antologie, text stabilit, note și prefață de Șt. Cazimir*, Editura Pentru Literatură, București, 1962.
- GHICA, Ion, *Opere*, vol. 2, *Convorbiri economice*, Editura Minerva, București, 1979.
- GHICA, Ion, *Istoria lui Alecu Șoricescu*, în *Pionierii romanului românesc, antologie, text stabilit, note și prefață de Șt. Cazimir*, Editura Pentru Literatură, București, 1962.
- GHICA Pantazi, *Un boem român*, în *Pionierii romanului românesc, antologie, text stabilit, note și prefață de Șt. Cazimir*, Editura Pentru Literatură, București, 1962.
- KOGĂLNICEANU, Mihail, *Tainele inimei*, în *Pionierii romanului românesc, antologie, text stabilit, note și prefață de Șt. Cazimir*, Editura Pentru Literatură, București, 1962.
- KOGĂLNICEANU, Mihail, *Opere I. Beletristica, studii literare, culturale și sociale*, Editura Academiei R.S.R., București, 1974.
- MARCOVICI, Simeon, *Curs de retorică (1834) în Retorică românească. Antologie*, Editura Minerva, București, 1980.
- NEGRICI, Eugen, *Iluziile literaturii române*, Editura Cartea Românească, București, 2008.
- PAPADIMA, Liviu, *Literatură și comunicare. Relația autor – cititor în proza pașoptistă și postpașoptistă*, Editura Polirom, Iași, 1999.
- SUTER, Patrick, *Le journal et les Lettres. La presse dans l'oeuvre: vers une écologie littéraire*, Mētis Presses, Genève, 2010.

³² *Ibid.*, p. 17

³³ BOLINTINEANU, Dimitrie, *Manoil*, p. 144